

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.84>
УДК 343.98

Н. В. Нестор
кандидат юридичних наук,
заступник директора з наукової роботи

Н. М. Баюрко
молодший науковий співробітник

Т. П. Кривак
молодший науковий співробітник

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

РЕЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ЕТАПІ ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ

У статті на підставі архівних матеріалів, зокрема, газет «Киевская мысль», «Киевские Епархиальные Ведомости» та інших установчих документів Кабінету науково-судової експертизи при прокурорі Київської судової палати за 1914-1915 рр., проаналізовано висвітлення української судової експертизи в засобах масової інформації та сприйняття громадськістю на етапі її становлення. Дається загальна характеристика першоджерел, що відображають ставлення засобів масової інформації, та суспільства в цілому, до ролі судової експертизи та судових експертів.

Ключові слова: *судова експертна діяльність, судовий експерт, засоби масової інформації, Кабінети судової експертизи.*

Літопис становлення, розвитку і діяльності перших українських судово-експертних установ формує інтерес до відтворення історичної правди. Внаслідок стрімкого науково-технічного та бурхливого промислового розвитку, лібералізації владних режимів та інших факторів у кінці XIX ст. поширилась організована злочинність. Час вимагав залучення «обізнаних осіб» з різних галузей науки, техніки та ремесла. Проведення в кінці XIX століття судової реформи в Російській імперії, пов'язаної з проголошенням принципово нового для судової системи принципу змагальності, зумовило появу нового виду діяльності – експертної, сутність якої полягала в розшифруванні на основі застосування спеціальних знань інформації, що міститься в речових доказах минулого діяльнісного події злочину. Таким чином, прагнення держави до об'єктивізації процесу доказування стало визначальним у розвитку інституту судової експертизи та експертної діяльності. За таких умов і почав активно формуватися інститут судової експертизи.

Дослідженню судово-експертної діяльності на етапі її становлення приділялася увага багатьма вченими, зокрема: Р. С. Белкіним, Б. Й. Вахлісом, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. К. Лисиченком,

О. П. Сапуном, М. Я. Сегаєм, В. К. Стринжею, С. І. Тихенком, М. Л Цимбалом та іншими вченими.

Сьогодні потребують уваги питання, пов'язані з висвітленням, сприйняттям і розумінням громадськістю сутності та значимості судово-експертної діяльності. Для забезпечення потреб правосуддя зимою 1914 року відбулося урочисте відкриття Кабінету науково-судової експертизи при прокурорі Московської судової палати. З цього моменту розпочався і процес висвітлення майбутньої української судово-експертної діяльності у засобах масової інформації. Як і на початку ХХ століття так і на сучасному етапі, основні дані про діяльність судових експертів широка аудиторія отримувала з місцевих друківаних видань.

Однією з найпопулярніших була щоденна громадсько-політична й літературна газета буржуазно-демократичного спрямування «Киевская мысль». Видання друкувало матеріали представників Конституційно-демократичної партії, партії меншовиків і більшовиків, а також письменників-демократів. Газета поширювалася на території Правобережної України [3]. У номері від 4 лютого 1914 року повідомлялось про урочисте відкриття Кабінету: «Министр юстиции И.Г. Щегловитов утром, 2 февраля, с сопровождающими его чинами, присутствовал на богослужении в Софиевском соборе. Затем был в одной из фотографий, где снимался. В час дня, в присутствии г. министра юстиции состоялась в судебной палате торжество освящения и открытия кабинета научно-судебной экспертизы. После торжества в судебной палате И. Г. Щегловитов посетил Киево-Михайловский монастырь, где прикладывался к святыням монастыря» (рис. 1).

Рис. 1. Титульна сторінка газети «Киевская Мысль» від 4 лютого 1914 року

У публікації йшлося про виступи високопосадовців, які вважали відкриття Кабінету судової експертизи одним із найважливіших завдань: «Судьи, привыкшие отдавать отчеты в каждом своем судебном приговоре, судьи, которым приходилось переживать томительные бессонные ночи в виду сомнений в правильном приговоре, основанных на противоречивых свидетельских показаниях, уже давно чувствовали нужду в иных доказательствах, кроме свидетельских, в доказательствах бесспорных, несомненных» (рис. 2).

Зазначалося, що тогочасний міністр юстиції Іван Щегловітов високо цінував започаткування роботи експертів і бачив у ній велику перспективу. За його словами відкриття Кабінетів судової експертизи стало викликом часу та повинно внести значні благородні зміни до справи правосуддя. Мета створення установ, як зазначав політик, полягала в тому, щоб прийти на допомогу суддівській совісті, дати їй опору в наукових цілком об'єктивних даних.

У наступному номері від 5 лютого 1914 року газета оприлюднила ще одну статтю про відкриття Кабінету, де більш докладно розповідалося про діяльність установ: «Не многим, вероятно, ясно значение этих Кабинетов, – йшлося на початку публікації, – это установить пытается пояснительная записка министра. Недостатки нашего предварительного следствия заключается в неудовлетворительные постановления розыска и технической стороны следственных приемов. Для поднятия дела на должную высоту решено «взаимно технически несовершенных осмотров и ненадежных свидетельств показаний» выдвинуть применение на Западе методов «биологических и физических наук». Кореспонденти простою мовою пояснювали аудиторії, що запроваджуються нові методи судового розшуку, зокрема, за відбитками пальців, що містять унікальну інформацію, сліди крові та відтисків підошви, за якими можна ідентифікувати правопорушників тощо. Для більшого переконання у дієвості подібних методів слідства наводився приклад іноземних держав: «Насколько доказателен ее способ, иллюстрирует известный пример, в окрестностях Рима был найден труп убитого человека в одном белье, причем для опознания его не было никаких данных. Римская полиция дактилоскопировала его пальцы и разослала отпечатки за границу по всем сыскным отделениям. В Варшавском дактилоскопическом отделении были разысканы сходные отпечатки и установлено, что убитый был русским рабочим из Варшавы»

Повідомляла про визначну подію – освячення Київського Кабінету НСЕ й офіційна газета Київської єпархії РПЦ «Киевские епархиальные ведомости». У недільному номері газети від 9 лютого 1914 року опису події відводилося чільне місце.

У повідомленні йшлося про благословення спеціальних гостей: Міністра юстиції, члена Державної Ради, сенатора І. Г. Щегловітова, радника Міністерства юстиції, правознавця та криміналіста, сенатора С. Трегубова, прокурора Київської судової палати, сенатора Кримінального касаційного департаменту Урядового Сенату Г. Чаплинского та представників різних відомств.

Розповідалося, що початок роботи перших Кабінетів науково-судової експертизи при прокурорі Київської та Одеської судових палат було погоджено Державною радою та Державною думою Російської імперії, відповідно до Закону «Про заснування кабінетів науково-судової експертизи в містах Москві, Києві і Одесі» [1]. Кореспонденти вказували на важливість події, оскільки оригінал закону підписав Імператор 4 липня 1913 року під час рейду в Балтійському порту на яхті «Штандарт»: «Собственной его Величеством рукою подписано «Быть по сему», – наголошувалося в тексті. Судово-експертна діяльність відкривалася для читачів зі сторони поважних осіб, високо посадовців, які її представляли. Суддя для людини асоціювався з впливовістю та визнанням. В той же час, судовий експерт, ставав працівником, який науково обґрунтовував рішення правоохоронця.

Через чотири місяці після відкриття, у літніх номерах Вісника Міністерства юстиції № 6, 7, 8 1914 року, виданих Петроградською Сенатською типографією, частинами було розміщено «Краткий очерк о деятельности Кабинетов научно-судебной экспертизы». На сторінках Вісників читачі отримували інформацію про розвиток судово-експертної діяльності: «Кабинеты научно-судебной экспертизы получают из-за границы печатные произведения, инструменты, приборы и другие предметы, предназначенные для собраний научных и технических сил».

Також розповідалося про придбання обладнання для експертів: «Относительно оборудования Кабинетов надлежит отметить, что все оны были оборудованы приборами, необходимыми для всевозможных фотографических работ, инструментами для микроскопических исследований, спектрального анализа, дактилоскопических экспертиз и т.п. Была устроена небольшая химическая лаборатория».

Окремо зазначалося призначення приборів та можливості, які вони надають: «Для метрической фотографии были приобретены специальные камеры системы А. Бертильона. Имеющийся при аппарате особый штатив с шарообразной вращающейся головкой позволяет делать снимки при любом положении аппарата, в том числе и объективом вниз, что необходимо для правильного фотографирования трупов».

Для забезпечення високого рівня виконання судових експертиз всі Кабінети шукали кваліфікованих кадрів. Іноді цей процес тривав місяцями, однак укомплектована команда фахівців, їх досвідченість не викликала сумнівів і також знайшла висвітлення на сторінках газети «Киевские Ведомости» від 18 лютого 1914 року.

Досить цікавим із наукового погляду є звіт про роботу Кабінетів за рік діяльності: «Отчетный год показал, что для установления принадлежности находимой на вещественных доказательствах крови человеку или же определенному виду животных, возникает весьма часто необходимость в биологических исследованиях». Журнал «Україна»: «При выездах на места преступлений, использовались дактилоскопические приборы, которые помогают фиксировать и получать отпечатки пальцев с различных предметов» [2].

В окремій публікації зазначалося, що «одним из весьма часто возникающих в судебной практике вопросов является давность

чернильного тексту документів. Сравнительные исследования этого рода основаны на нескольких различных принципах в зависимости от тех или иных свойств данного вещественного доказательства». Далі наводились послідовність дій експерта в процесі проведення судової експертизи: «На чернильный текст документа помещается сухой лист копировальной бумаги, на котором раскладываются рядом на некотором расстоянии друг от друга узкие полоски фильтрованной бумаги требуемой длины, смоченные: первая – дистиллированной водой, а остальные слабыми растворами соляной кислоты различного, но точно определенного процентного содержания. В таком виде документы копируются обычным порядком в течении заранее назначенного числа минут», – йдеться про особливості тогочасного технічного дослідження документів.

У подальшому висвітлення судово-експертної діяльності продовжилось. Використання урядом Української держави кращих здобутків своїх попередників у галузі законодавства підтверджує і той факт, що весь масив законів, які діяли в Україні до перевороту, не втрачав своєї чинності. «Гетьман прагне залучити до роботи талановитих, висококваліфікованих, досвідчених науковців, – писав офіційний друкований орган доби Гетьманської держави – газета «Державний вісник», – Особливих змін в роботі Кабінету судової експертизи не відбудеться, всі співробітники продовжать працювати за правління Скоропадського, який бере на себе відповідальність в усьому сприяти розвитку наукового підходу правосуддя». Попередниками «Державного вісника» були «Вісті з Української Центральної ради», «Вісник Генерального Секретаріату Української Народної Республіки» та «Вісник Ради Народних Міністрів Української Народної Республіки». У зазначених публікаціях вагомість діяльності судових експертів описувалась з практичної точки зору. «За останнього часу під час правління П. Скоропадського діяльність судових експертів значно активізувалася. Кількість проведених експертиз протягом 1918 року, порівняно з минулим роком, збільшилась майже втричі і становила 389 досліджень», – зазначалось на сторінках видання «Вісті з Української Центральної ради». «На роботу до Кабінету судової експертизи прибув новий працівник, вчений у галузі фотографії Микола Петров. Він одразу приступив до створення спеціальної фотографічної лабораторії, яка невдовзі стане однією з кращих у країні. Тут проводиться значна науково-дослідна робота з розробки нових методів дослідження речових доказів за допомогою фотографування речових доказів для потреб судової експертизи в інфрачервоних, ультрафіолетових та рентгенівських променях», – розповідає «Вісник Ради Народних Міністрів Української Народної Республіки». Одним із першочергових завдань держави наприкінці 1920-х років стала підготовка викладачів і науковців для науково-дослідних інститутів, заводських наукових лабораторій та дослідних станцій, а також забезпечення найважливіших наукових галузей відповідними кадрами. Цьому були присвячені й відгуки в пресі. «Що складнішою ставала політична й економічна ситуація в державі, то важчими були умови роботи наукових працівників, унаслідок чого

відповідальність судово-експертних науковців зростала. Вони пішли на зустріч потребам суспільства і відкривають курс лекцій для вільних слухачів», – повідомляла газета «Известия» від 22 квітня 1921 року. Попри складну економічну ситуацію в державі, Робітничо-Селянський Уряд України на початку березня 1919 року приймає низку розпоряджень. Про це у квітні 1919 року кийська газета «Коммунист» повідомляла своїх читачів: «Киевский Кабинет научно-судебной экспертизы преобразовывается в Институт научно-судебной экспертизы. При институте будут читаться лекции и производиться лабораторные занятия для ознакомления работников советского суда с производством различных исследований». Нова організаційна структура Інституту значно розширила коло його експертної діяльності, перетворила на багатопрофільну експертну установу: «По своему характеру экспертизы были разнообразны. Наиболее часто исследовались вещественные доказательства по делам об убийствах, обвалах домов, пожарах, отравлениях и кражах», – писав «Вестник народного комиссариата юстиции УРСР». На початку 1931 року народний комісаріат юстиції починає видавати спеціальний криміналістичний журнал «Питання криміналістики та науково-судової експертизи» накладом 3500 примірників. На сторінках видання висвітлювалися новини з життя Інститутів судової експертизи:

– «Систематичне проведення лекцій і семінарів із питань дослідження наукових методів у практиці розслідування сприяли популяризації можливостей криміналістичної експертизи й швидкому розвитку зв'язків Інститутів судових експертиз із слідчо-судовими органами багатьох областей»;

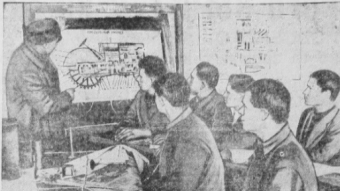
– «Судово-експертна діяльність виходить на рівень абсолютно нових можливостей. Це привело до поступового збільшення кількості виконаних експертиз. Уже в 1936 році лише секція ідентифікації здійснила понад 400 експертиз». 4 січня 1934 року в газеті «Вісті ВУЦВК, рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів» була опублікована стаття «Діла і дні професора Фаворського», в якій поетапно описувався процес зародження української судової експертизи: «Ви починаєте шкoduвати, що раніше не зазирали до інституту. Вас починає дивувати, як це судові експерти знаходять відповіді на питання, які здаються безвихідними», – пише автор публікації (рис.3).

У період воєнних років найчастіше виходили друком не коментарі щодо діяльності судових експертів, а їх наукові праці з питань теорії і практики. Криміналістична експертиза описувалась на сторінках правничого журналу «Револуційне право» – двотижневого органу Наркомату юстиції, Верховного Суду та Прокуратури УРСР. У повоєнні роки й до часів незалежності України судово експертиза розвивалася в обмежених умовах, за відсутності належної матеріально-технічної бази. Засоби масової інформації увагу експертам приділяли лише в разі необхідності висвітлення гучних справ. Час від часу публікувалися новини зі статистичними даними щодо кількості виконаних експертиз, штатною чисельністю працівників тощо. Зовсім зрідка висвітлювалась наукова судово-експертна діяльність.

ЯПОНСЬКІ ПРОВОКАЦІЇ В ПІВНІЧНОМУ КИТАЇ

ВІСНАВІ, 3. Чорна південь на Японію... Японські провокації в північному Китаї... Японські провокації в північному Китаї...

ДРУЗІ ТРАКТОРА

...Далека історія трактора... Трактори в Україні... Трактори в Україні...

На чорну дошку за зрив 'Яроспостав' державі

Щодо тракторної комісії... Комісія з розслідування зриву 'Яроспостав' державі... Комісія з розслідування зриву 'Яроспостав' державі...

Готували до війни на Тихому океані? Провідні 'матрацізації' Філіппін

ВІСНАВІ, 2. Більше, за всю історію світу, ніколи не було такої великої роботи на Тихому океані... Готували до війни на Тихому океані?...

З ФРОНТУ ІНДУСТРИАЛІЗАЦІЇ

ВІСНАВІ, 2. Зрив зриву 'Яроспостав' державі... Зрив зриву 'Яроспостав' державі... Зрив зриву 'Яроспостав' державі...

ВІСНАВІ

ВІСНАВІ, 2. Зрив зриву 'Яроспостав' державі... Зрив зриву 'Яроспостав' державі... Зрив зриву 'Яроспостав' державі...

За обрання лейдських членів

ВІСНАВІ, 2. За обрання лейдських членів... За обрання лейдських членів... За обрання лейдських членів...

Електропозиди — Харкові

ВІСНАВІ, 2. Електропозиди — Харкові... Електропозиди — Харкові... Електропозиди — Харкові...

Фізкультура й спорт

ВІСНАВІ, 2. Фізкультура й спорт... Фізкультура й спорт... Фізкультура й спорт...

Антифашистські виступи німецьких робітників

ВІСНАВІ, 2. Антифашистські виступи німецьких робітників... Антифашистські виступи німецьких робітників... Антифашистські виступи німецьких робітників...

Деякі додатки до ухвали помічника бюро Мероєвни

ВІСНАВІ, 2. Деякі додатки до ухвали помічника бюро Мероєвни... Деякі додатки до ухвали помічника бюро Мероєвни... Деякі додатки до ухвали помічника бюро Мероєвни...

Сьогодні по кіно:

Сьогодні по кіно: 'Антифашистські виступи німецьких робітників'... Сьогодні по кіно: 'Антифашистські виступи німецьких робітників'...

'Діла і діні' професора Фаворського

Вісник в Києві, об'явивши зрив зриву 'Яроспостав' державі... 'Діла і діні' професора Фаворського... 'Діла і діні' професора Фаворського...

Фабрично-гужа ХТЗ здійснює директиву ЦК ВКП(б) по залізничній промисловості

Вісник в Києві, об'явивши зрив зриву 'Яроспостав' державі... Фабрично-гужа ХТЗ здійснює директиву ЦК ВКП(б) по залізничній промисловості... Фабрично-гужа ХТЗ здійснює директиву ЦК ВКП(б) по залізничній промисловості...

Сьогодні по театрах

Сьогодні по театрах: 'Антифашистські виступи німецьких робітників'... Сьогодні по театрах: 'Антифашистські виступи німецьких робітників'...

РЕДАКЦІЯ ВІСНИ ВУЦВК: Редколлегія: Голова редакції — проф. М. М. Сидоренко. Заступник голови — проф. М. М. Сидоренко. Члени редакції: проф. М. М. Сидоренко, проф. М. М. Сидоренко, проф. М. М. Сидоренко.

Рис. 3. Сторінка з газети 'Вісті ВУЦВК, рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів' зі статтю «Діла і діні професора Фаворського»

Загалом, висвітлення в засобах масової інформації новин про власне українську судово-експертну діяльність на стадії започаткування мала переважно освітній характер. Кореспонденти цікавились високопосадовцями, які вірили в необхідність наукового підходу у сфері судово-експертної діяльності, та правосуддя загалом. Увагу приділяли додатково організаційним питанням, приміром, витратам на утримання судових експертів, рівнем їх матеріально-технічного забезпечення та ін. Висвітлення наукової діяльності та популяризація важливості проведення судових експертиз, як можливості використання спеціальних знань, завжди залишалась другорядною. Незважаючи на це, аудиторія мала можливість сформуванати загальне враження про діяльність судових експертів.

Перелік посилань

1. Полное собрание законов Российской империи Российская национальная библиотека, Санкт-Петербург. URL: http://www.nlr.ru/eres/law_r/content.html.

2. Україна—журнал (1914-1918, 1924-1932) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Ukrain_a_1914_z

3. Что случилось 12 января: день в истории «Киевской мысли». Інтер. 2017. URL: <http://podrobnosti.ua/385030-12-janvarja-den-v-istorii.html>

References

1. *Polnoe sobranie zakonov* Rossiiskoi imperii [Elektronnyi resurs] [Full Collection of Laws of the Russian Empire]. Rossiiskaia natsionalnaia biblioteka [Russian National Library], St.Petersburg: URL: http://www.nlr.ru/eres/law_r/content.html. [in Russian].

2. *Ukraina-zhurnal* (1914-1918, 1924-1932) [Elektronnyi resurs] [Ukraine magazine] URL: http://www.history.org.ua/?termin=Ukrain_a_1914_z [in Ukrainian].

3. *Chto sluchilos* 12 yanvaria: den v istorii 'Kievskoi mysli' [What happened on January 12: the day in the history of 'Kiev thought']. Inter. – 2017. URL: podrobnosti.ua/385030-12-janvarja-den-v-istorii.html [in Russian].

РЕЦЕПЦИЯ УКРАИНСКОЙ СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ В СРЕДСТВАХ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ НА ЭТАПЕ СТАНОВЛЕНИЯ

Н.В. Нестор
Н.Н. Баярко
Т.П. Кривак

В статье сделан краткий исторический экскурс, посвященный становлению и развитию судебно-экспертной деятельности в Украине. В частности, представлено освещение судебно-экспертной деятельности в прессе, начиная с момента создания Кабинета Судебной экспертизы при прокуроре Киевской судебной палаты 1914-15 годов. В статье на основе архивных материалов, а именно, газет и других учредительных документов Кабинета научно-судебной экспертизы, проанализировано восприятие общественностью появления судебной науки, ее возможностей, описаны основные этапы становления судебной науки.

Отмечено, что пресса того времени описывала важность и значимость появления судебной экспертизы, указывались основные виды проводимых

исследований, объяснялась специфика работы судебных экспертов. Также в статьях газет и журналов того времени освящались преобразования, которые происходили в экспертных учреждениях, возрастание числа проводимых экспертных исследований, увеличение количества судебных направлений, в которых проводились экспертизы, повышение требований к квалификации экспертов, связанные с вызовами времени.

В статье также указывается, что в переломные моменты истории Украины развитие судебной науки и проведение экспертиз продолжалось, более того, деятельность экспертов активизировалась, особенно во времена УНР, после событий 1917 года. Однако в годы Великой Отечественной войны пресса того времени очень редко писала о судебно-экспертной деятельности, все чаще встречались комментарии касательно теории и практики криминалистики.

Ключевые слова: судебная экспертная деятельность, судебный эксперт, средства массовой информации, Кабинеты судебной экспертизы.

PERCEPTION OF UKRAINIAN FORENSIC EXPERTISE IN THE MASS MEDIA AT THE STAGE OF ITS FORMATION

**N. Nestor
N. Baiurko
T. Kryvak**

The article deals with a brief historical excursion on the formation and development of forensic activity in Ukraine. In particular, the coverage of forensic expert activities in the press, starting with the establishment of the Cabinet of Scientific and Forensic Expertise at the Prosecutor's Chamber of Justice of Kyiv in the years 1914-1915. The article based on archival materials, namely, newspapers and other constituent documents of the Cabinet of Scientific and Forensic Expertise, analyzes the public perception of the emergence of forensic science, its capabilities, and describes the main stages of forensic science.

It was noted that the press of that time described the importance and significance of the appearance of a forensic examination, indicated the main types of research conducted, explained the features of the work of forensic experts. Also in the articles of newspapers and magazines of that time revealed the transformations that took place in expert institutions, the increase in the number of expert studies conducted, the increase in the number of forensic areas in which expertise was carried out, and were highlighted the increase in requirements for the qualifications of experts related to the challenges of time.

The article also indicates that at crucial points in the history of Ukraine the development of forensic science and the expertise continued, moreover, the activities of experts became more active, especially during the Ukrainian People's Republic as well as after the events of 1917. However, during the years of the Great Patriotic War, the press of that time very rarely wrote about forensic activities, very often were only comments on the theory and practice of criminalistics.

Key words: forensic expert activity, forensic expert, mass media, Cabinets of forensic expertise.